

Lietuvos moksleivių alkoholinių gėrimų vartojimas (1994–2002)

Linas Šumskas, Apolinaras Zaborskis

Kauno medicinos universiteto Biomedicininii tyrimų institutas

Raktažodžiai: moksleiviai, alkoholinių gėrimų vartojimas, paplitimas, apsvaigimas.

Santrauka. Alkoholinių gėrimų vartojimas tarp jaunų žmonių tampa vis didesne socialine bei sveikatos problema. Straipsnyje pateikti 1994, 1998 ir 2002 m. tarptautinio Pasaulio sveikatos organizacijos koordinuojamo moksleivių sveikatos ir elgesio tyrimo, vykdomo daugelyje Europos šalių, tarp jų ir Lietuvoje, rezultatai.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti alkoholinių gėrimų vartojimo ypatybes bei pokyčius priklausomai nuo lyties, gyvenamosios vietos tarp 11–15 metų Lietuvos moksleivių per 1994–2002 metus ir duomenis palyginti su kitų Europos šalių analogiškais rodikliais.

Metodika. Į anketinio tyrimo, skirto 11, 13 ir 15-*kos metų Lietuvos moksleiviams, klausimus 1994 m. atsakė 5428, 1998 m. – 4513, o 2002 m. – 5645 respondentai, atrinkti atsitiktinės atrankos būdu. Anketas moksleiviai pildė pamokų metu. Buvo klausiama apie gyvensenos dalykus, tarp jų ir apie alkoholinių gėrimų vartojimą.*

Rezultatai. Alkoholinius gėrimus dažniau vartojo berniukai negu mergaitės. Reguliariai vartojančių alkoholinius gėrimus moksleivių procentas 1994–2002 m. padidėjo nuo 9,4 iki 13,6 proc. tarp berniukų ir nuo 4,2 iki 6,5 proc. tarp mergaičių ($p < 0,05$). Populiariausias alkoholinis gėrimas buvo alus: 8,9; 10, 2 ir 12,7 proc. berniukų, 3,4; 4,6 ir 5,4 proc. mergaičių 1994, 1998 ir 2002 m. nurodė, kad alų geria nors kartą per savaitę arba dažniau. Moksleivių, prisipažinusių, jog nors du kartus buvo apsvaigę nuo alkoholio, procentas 1994–2002 m. padidėjo – tarp berniukų nuo 13,3 iki 30,1, tarp mergaičių nuo 7,1 iki 19,6 proc. ($p < 0,05$).

Išvados. Alkoholinių gėrimų vartojimas tarp Lietuvos moksleivių 1994–2002 metais žymiai padidėjo. Berniukai alkoholinius gėrimus vartojo dažniau ir intensyviau negu mergaitės, o vyresni moksleiviai dažniau negu jaunesni. Lietuvos moksleiviai pagal alkoholinių gėrimų vartojimą priartėjo prie tų Vakarų ir Šiaurės Europos šalių, kur moksleiviai dažnai ir intensyviai piktnaudžiauja alkoholiniais gėrimais.

Įvadas

Nustatyta, kad trys dažniausios paauglių mirties priežastys – nelaimingi atsitikimai, žmogžudystės ir savižudybės yra susijusios su piktnaudžiavimu alkoholiniais gėrimais (1, 2). Net devynios iš dešimties jaunų žmonių padarytų autoįvykių buvo dėl alkoholinių gėrimų poveikio (3). Šie ir dar daug kitų sveikatos statistikos faktų rodo potencialų alkoholinių gėrimų vartojimo pavojų jaunimo sveikatai. Nors alkoholis gali atlikti tam tikro mediatoriaus vaidmenį, palengvindamas jaunų žmonių bendravimą kritinėse situacijose, tačiau svaiginančios ir narkotinės jo savybės daro jį pavojingu tiek paauglystėje, tiek studijuojant, taip pat siekiant karjeros (2, 4).

Daugelyje Europos šalių per metus suvartojama daugiau kaip 10 litrų alkoholinių gėrimų skaičiuojant vienam žmogui (5). Alkoholinių gėrimų vartojimas yra tapęs neatskiriama daugelio pasaulio tautų papro-

čių dalimi, dažnai palankiai arba nuolaidžiai vertinama ir liaudies folklore. Jauniems žmonėms alkoholis ir kitos psichoaktyvios medžiagos gali pasirodyti kaip panacėja, padedanti įveikti bendravimo, psichologinio streso, savo identiteto paieškos, nerimo dėl ateities problemas. Eksperimentavimas ir savo galimybių išbandymas bei socialinės aplinkos tyrinėjimas ypač būdingi paauglių psichinio brendimo bruožai (6).

Centrinės ir Rytų Europoje šalyse, tarp jų ir Lietuvoje, pereinamasis laikotarpis į rinkos ekonomiką tapo jaunimo gyvensenos, nuostatų pasikeitimo laikotarpiu (7). Demokratiškai keičiantis visuomenei, tačiau esant silpnai visuomenės sveikatos kontrolei, jauni žmonės tampa komercinių struktūrų taikiniu plačiai propaguojant, reklamuojant ir pardavinėjant alkoholinius gėrimus bei rūkalus. Tariamai „magiškas“ alkoholinių gėrimų vartojimo galias dažnai propaguoja žinia-sklaida, o ypač meistriškai jomis manipuliuoja rekla-

ma (8–10).

Alkoholinių gėrimų vartojimas tarp moksleivių Lietuvoje sistemingai stebimas nuo 1994 m., kai mūsų šalis pradėjo dalyvauti tarptautiniame Pasaulio sveikatos organizacijos HBSC (*Health Behaviour in School-Age Children: WHO Cross-National Survey*) projekte „Mokyklinio amžiaus gyvensena ir sveikata“. Šio tyrimo duomenimis, 20 iš 24 Europos šalių, tarp jų ir Lietuvoje, 1994–1998 metais alkoholinių gėrimų vartojimas tarp 15 metų moksleivių žymiai padidėjo (11).

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti alkoholinių gėrimų vartojimo ypatybes bei pokyčius priklausomai nuo lyties, gyvenamosios vietos tarp 11–15 metų Lietuvos moksleivių per 1994–2002 metus ir palyginti duomenis su kitų Europos šalių analogiškais rodikliais.

Tirtųjų kontingentas ir tyrimo metodai

Pagal tarptautinio PSO koordinuojamo moksleivių gyvenamosios ir sveikatos tyrimo HBSC protokolo reikalavimus Lietuvoje 1994, 1998 ir 2002 m. atlikta 11, 13 ir 15 metų moksleivių anketinė apklausa (12). Respondentai buvo atrinkami iš visų Lietuvos mokyklų sąrašo. Atrankos vienetu buvo mokykla, o joje – klasės. 1994 m. tyrime dalyvavo 255, 1998 m. – 248, o 2002 m. – 297 moksleivių klasės, atrinktos atsitiktiniu būdu (atitinkamai – 5428, 4513 ir 5645 asmenys). Taip kiekviename vienmomentiniame tyrime dalyvavo per 95 proc. atrinktų ištirti moksleivių.

Pamokos pradžioje respondentams buvo išdalijamos anoniminės anketos ir prašoma atsakyti į pateiktus klausimus. Anketą sudarė klausimai apie gyvenamąją ir sveikatą. Į visų trijų tyrimų anketas buvo įtraukti

3–4 klausimai apie moksleivių alkoholinių gėrimų vartojimą. Šiame straipsnyje išnagrinėjome tikrai dviejų klausimų atsakymus, nes jų formulavimas nesikeitė visų trijų anketinių tyrimų metu.

1 klausimas. Ar dažnai geri alkoholinius gėrimus: a) alų; b) vyną, šampaną; c) degtinę arba kitus stiprius gėrimus? Į šį klausimą buvo galimi tokie atsakymai: a) kiekvieną dieną; b) kiekvieną savaitę; c) kiekvieną mėnesį; d) retai; e) niekada.

2 klausimas. Ar kada nors buvai išgėręs tiek, kad pasijutai apsvaigęs? Galimi atsakymai tokie: a) ne, niekada; b) taip, vieną kartą; c) taip, 2–3 kartus; d) taip, 4–10 kartų; e) taip, daugiau kaip 10 kartų.

Pagal atsakymus į pirmąjį klausimą respondentai suskirstyti į tris grupes: 1) negeriantys (nevratojo nė vieno iš minėtų gėrimų); 2) nereguliariai išgeriantys (vartojo alkoholinius gėrimus nors kartą per mėnesį arba rečiau); 3) reguliariai išgeriantys (vartojo alkoholinius gėrimus nors kartą per savaitę arba dažniau).

Vertintas atsakymų į anketos klausimus dažnis procentais. Iškeltų hipotezių statistinis reikšmingumas tikrintas t kriterijaus ir chi kvadrato (χ^2) testais. Naudotas 0,05 reikšmingumo lygmuo.

Rezultatai

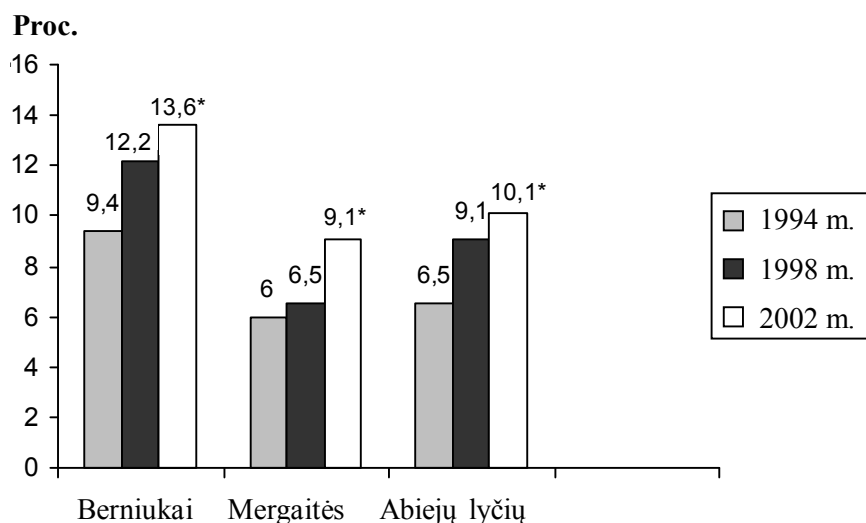
Amžiaus, lyties skirtumai ir pokyčiai 1994–2002 metais. Remiantis atsakymais į klausimą „Ar dažnai dabartiniu metu geri alkoholinius gėrimus?“, vertintas alkoholinių gėrimų vartojimo paplitimas ir reguliarumas bei jų pokyčiai 1994–2002 metais (1 lentelė).

Bendras alkoholinius gėrimus vartojusiųjų procentas tarp berniukų sumažėjo nuo 79,0 iki 74,0, o tarp

1 lentelė. Alkoholinių gėrimų vartojimas priklausomai nuo moksleivių amžiaus bei lyties 1994, 1998 ir 2002 metais (proc.)

Lytis, amžius	Kaip vartoja alkoholinius gėrimus								
	reguliariai			nereguliariai			iš viso		
	1994	1998	2002	1994	1998	2002	1994	1998	2002
Berniukai	9,4 [#]	12,2 [#]	13,6 ^{**}	69,6 [#]	63,1 [#]	60,7 ^{**}	79,0 [#]	75,3	74,0 ^{**}
11 metų	6,2 [#]	6,2 [#]	3,8 ^{**}	62,3	57,0	55,2 ^{**}	68,5 [#]	63,2	59,0 ^{**}
13 metų	8,0 [#]	12,9 [#]	8,8 [#]	73,6	65,4 [#]	66,9 [*]	71,6 [#]	78,3 [#]	75,7 ^{**}
15 metų	14,0 [#]	18,1 [#]	27,6 ^{**}	72,7 [#]	67,6	60,1 ^{**}	86,7	85,7	87,7
Mergaitės	4,2	6,0	6,5 [*]	72,3	68,4	63,8 [*]	76,5	74,4	70,3 [*]
11 metų	3,0	2,8	1,1 [*]	61,8	59,9	48,6 [*]	64,8	62,7	49,7 [*]
13 metų	3,7	4,5	5,4 [*]	73,3	68,5	67,1 [*]	77,0	73,0	72,5 [*]
15 metų	6,1	10,5	13,0 [*]	81,9	76,2 [#]	75,5 [*]	88,0	86,7	88,5

* statistiškai reikšmingas dažnio skirtumas lyginant 1994 ir 2002 m. tyrimų duomenis tos pačios lyties ir to paties amžiaus grupėse ($p < 0,05$); # statistiškai skirtingas dažnio skirtumas lyginant berniukų ir mergaičių grupes tų pačių metų ir to paties amžiaus grupėse ($p < 0,05$).

Pav. Moksleivių, vartojusių alkoholinius gėrimus reguliariai (nors vieną kartą per savaitę), procento pokytis 1994–2002 metais

* statistiškai skirtingas atsakymų dažnis tarp respondentų atsakymų 1994 ir 2002 metais ($p < 0,05$).

mergaičių – nuo 76,5 iki 70,3 ($p < 0,05$). Tačiau žymiai padidėjo reguliariai vartojančių alkoholinius gėrimus skaičius ($p < 0,05$): tarp berniukų – nuo 9,4 iki 13,6, tarp mergaičių – nuo 4,2 iki 6,5 proc. (pav.). Alkoholinių gėrimų vartojimas ypač sparčiai didėjo tarp 15 metų abiejų lyčių moksleivių.

Palyginome berniukų ir mergaičių alkoholinių gėrimų vartojimą. Berniukų reguliarius ir neregulius alkoholinių gėrimų vartojimas įvairiais tyrimo metais tik nežymiai, t. y. 0,9–5,7 proc. viršijo mergaičių. Tačiau reguliariai vartojančių alkoholinius gėrimus berniukų buvo du kartus daugiau negu mergaičių.

Visų trijų tyrimų duomenimis, alkoholinių gėrimų vartojimo paplitimas buvo didesnis vyresnėse amžiaus grupėse. Kadangi tarp 11-mečių moksleivių alkoholinių gėrimų vartojimas 1994–2002 m. mažėjo, o tarp 15-mečių didėjo, 2002 m. išryškėjo ypač didelis reguliaraus alkoholinių gėrimų vartojimo paplitimo netolygumas (atitinkamai – 3,8 ir 27,6 proc.) tarp 11-mečių ir 15-mečių.

Antroje lentelėje pateiktas moksleivių, reguliariai vartojusių įvairius alkoholinius gėrimus (alus, vynas, degtinė), procentai 1994–2002 m. Akivaizdu, kad tarp moksleivių populiariausias alus. 1994, 1998 ir 2002 m. alų reguliariai vartojančiais prisipažino atitinkamai – 8,9, 10,2 ir 12,7 proc. berniukų bei mažesnė dalis (3,4, 4,6 ir 5,4 proc.) mergaičių. Taigi šio alkoholinio gėrimo reguliarius vartojimas statistiškai reikšmingai padidėjo tiek tarp berniukų, tiek tarp mergaičių. Vyną ir stiprius alkoholinius gėrimus reguliariai vartojančių dalis buvo nedidelė, tačiau ir vyno, ir degtinės vartotojų procentas 1994–2002 m. taip pat žymiai padidėjo. Trijų anketinių apklausų duomenys parodė, kad bendras skaičius moksleivių, reguliariai vartojančių alkoholinius gėrimus, sparčiau augo 1994–1998 m., o kiek lėčiau 1998–2002 m. (atitinkamai – nuo 6,5 iki 9,1 proc. ir nuo 9,1 iki 10,1 proc. ($p < 0,05$)).

Trečioje lentelėje pateikti moksleivių atsakymai į klausimą „Ar kada buvai išgėres tiek, kad pasijutai apsvaigęs?“. Taigi berniukai dažniau negu mergaitės

2 lentelė. Moksleivių, reguliariai vartojusių alų, vyną ir stiprius alkoholinius gėrimus, procentas 1994, 1998 ir 2002 metais

Alkoholinis gėrimas	Berniukai			Mergaitės		
	1994	1998	2002	1994	1998	2002
Alus	8,9	10,2	12,7*	3,4	4,6	5,4
Vynas	0,6	1,6	2,0*	0,6	1,3	1,7*
Degtinė ir panašūs gėrimai	1,4	0,9	2,4*	0,6	0,1	0,7

* statistiškai reikšmingas skirtumas lyginant 1994 ir 2002 m. tyrimų duomenis ($p < 0,05$).

3 lentelė. Moksleivių, buvusių apsvaigusių nuo alkoholio, dažnis priklausomai nuo amžiaus ir lyties 1994, 1998 ir 2002 metais

Lytis, amžius	Buvo apsvaigę nuo alkoholio								
	viena kartą			du kartus ir daugiau			iš viso		
	1994	1998	2002	1994	1998	2002	1994	1998	2002
Berniukai	19,3 [#]	22,1 [#]	21,3 [*]	13,3 [#]	16,9 [#]	30,1 [#]	32,6 [#]	39,0 [#]	51,4 ^{**}
11 metų	13,9 [#]	16,0 [#]	17,2 [#]	4,9 [#]	6,2 [#]	8,0 [#]	18,8 [#]	22,2 [#]	25,2 ^{**}
13 metų	20,6 [#]	24,8 [#]	26,4 [#]	7,9 [#]	15,0 [#]	24,6 [#]	28,5 [#]	39,8 [#]	51,0 [*]
15 metų	22,9	26,5	20,4 [#]	27,3 [#]	32,4 [#]	56,7 [#]	50,2	58,9 [#]	77,1 [*]
Mergaitės	13,9	17,9	20,5 [*]	7,1	9,1	19,6 [*]	21,0	27,0	40,1 [*]
11 metų	8,1	9,3	13,1 [*]	1,1	0,6	2,1	9,2	9,9	15,2 [*]
13 metų	12,2	19,2	21,6 [*]	3,9	6,0	14,4 [*]	16,1	25,1	36,0 [*]
15 metų	21,6	25,3	26,7 [*]	16,5	20,3	42,2 [*]	38,1 [#]	45,6	68,9 [*]

*statistiškai reikšmingas dažnio skirtumas lyginant 1994 ir 2002 m. tyrimų duomenis ($p < 0,05$); # statistiškai skirtingas dažnio skirtumas lyginant berniukų ir mergaičių grupes tų pačių metų ir to paties amžiaus grupėse ($p < 0,05$).

nurodė, jog jautėsi apsvaigę nuo alkoholio, o vyresni moksleiviai dažniau negu jaunesni ($p < 0,05$). Su amžiumi sparčiai didėjo ir paauglių, patyrusių daugkartinį apsvaigimą nuo alkoholio (du kartus ir daugiau), skaičius. Tarp 11-mečių berniukų tokių moksleivių buvo tik 4,9, 6,2 ir 8,0 proc., o tarp mergaičių dar mažiau – 1,1, 0,6 ir 2,1 proc., atitinkamai – 1994, 1998 ir 2002 m. 15-mečių berniukų du ir daugiau kartų apsvaigusių nuo alkoholio buvo žymiai daugiau: atitinkamai – 27,3, 32,4 ir 56,7 proc., o mergaičių – 16,5 ir 20,3 ir 42,2 proc. Analizės duomenimis, moksleivių, buvusių apsvaigusių nuo alkoholio, procentas sparčiai didėjo per visą stebėsenos laikotarpį.

Gyvenamosios vietos skirtumai. 1994 ir 1998 m. tyrimai parodė (4 lentelė), kad mieste ir kaimo vietovėse gyvenantys moksleiviai mažai skiriasi pagal atskiras alkoholinių gėrimų vartojimo charakteristikas: reguliariai vartojančiųjų alkoholinius gėrimus procentą, buvusių apsvaigusių nuo alkoholio du ir daugiau kartų procentą. Tačiau 2002 m. tyrimų duomenys rodo, jog miestuose sparčiau negu kaimo vietovėje didėjo reguliariai vartojančiųjų ir buvusių apsvaigusių nuo alkoholio moksleivių berniukų procentas. Taigi nustatytas statistiškai didesnis alkoholinių gėrimų vartojimas tarp miesto berniukų lyginant su bendraamžiais iš kaimo 2002 m. ($p < 0,05$).

4 lentelė. Miesto ir kaimo moksleivių alkoholinių gėrimų vartojimo dažnis 1994, 1998 ir 2002 metais (proc.)

Lytis, vietovė	Alkoholinių gėrimų vartojimo ypatybės					
	reguliariai vartoja alkoholinius gėrimus			buvo apsvaigęs nuo alkoholio du ir daugiau kartų		
	1994	1998	2002	1994	1998	2002
Berniukai						
mieste	9,9	12,9	16,8 [*]	11,6 [*]	17,8	32,8 [*]
kaime	8,6	11,4	11,2	15,7	16,1	28,1
Mergaitės						
mieste	4,9 [*]	6,4	7,3	7,1	8,8	20,9
kaime	3,2	5,7	5,9	7,0	9,3	18,7

* statistiškai reikšmingas dažnio skirtumas lyginant mieste ir kaime gyvenančius moksleivius ($p < 0,05$).

Rezultatų aptarimas

Iki šiol objektyvios informacijos apie alkoholinių gėrimų vartojimo pokyčius, ypatybes tarp moksleivių Lietuvoje mažai. Šiai problemai daugiau dėmesio buvo skiriama industriškai išsivysčiusiose šalyse. Tyrėjų duomenimis, JAV bei Europos valstybėse alkoholinių gėrimų vartojimas tarp moksleivių yra populiarus ir plačiai paplitęs. Per keletą paskutinių dešimtmečių jis mažai keitėsi (4, 9).

Šiame straipsnyje išnagrinėjome keletą Lietuvos moksleivių alkoholinių gėrimų vartojimo rodiklių. Mūsų atliktas tyrimas yra tarptautinės HBSC studijos dalis, todėl galime palyginti alkoholinių gėrimų vartojimo charakteristikas Lietuvoje su kitų Europos šalių.

Šio anketinio tyrimo pagrįstumui (validumui) ir stabilumui tyrimo organizatoriai skyrė ypatingą dėmesį. Klausimai apie alkoholinių gėrimų, narkotikų vartojimą, lytinį elgesį priskiriami jautrių klausimų grupei. Todėl panašiuose tyrimuose įvairiai būdais siekiama didesnio pagrįstumo. Į anketą įtraukti klausimai buvo aptarti studijos ekspertų grupėse ir pripažinti tinkamais 11–15 metų moksleivių grupei. Taip pat buvo atliekami bandomieji tyrimai, patvirtinę metodikos tinkamumą (12).

Palyginome HBSC tarptautinės studijos metodiką su kitomis panašiomis studijomis. 1995, 1999 ir 2003 m. Europoje buvo vykdomas ESPAD (*European School Survey on Alcohol and Other Drugs*) tyrimas, skirtas rūkymo, alkoholinių gėrimų ir narkotinių medžiagų vartojimui tarp moksleivių įvertinti (13). Šiame tyrime tarp 30 šalių dalyvavo ir Lietuva. ESPAD anketos klausimai gerokai skyrėsi nuo HBSC anketos, nes buvo skirti duomenų surinkimui išskirtinai apie rūkymą, alkoholinių gėrimų ir narkotikų vartojimą. ESPAD tyrimas apėmė tik vieną amžiaus grupę – 15–16 metų paauglius. HBSC tyrime apie alkoholinių gėrimų vartojimą buvo skirti 3–4 klausimai, o ESPAD – net 14. HBSC studijos gyvenamos ir sveikatos klausimai leido geriau atskleisti alkoholinių gėrimų ir kito rizikingo elgesio ryšį su elgesio, socialiniais ir psichologiniais veiksniais. Nepaisant šių skirtumų ir tyrimų duomenų lyginamumo problemų, galima teigti, kad abiejų tarptautinių studijų metodikos parengtos tinkamai, todėl duomenys turi nemažą mokslinę vertę.

HBSC tyrimo duomenimis, alkoholinių gėrimų vartojimo dažnis per 1994–2002 m. Lietuvoje statistiškai reikšmingai didėjo tiek tarp berniukų, tiek tarp mergaičių. Panašius duomenis pateikė ir ESPAD tyrimą vykdę mokslininkai, kurie nustatė, kad per 1995–1999 metus alkoholinių gėrimų vartojimas didesnėje dalyje tirtų Europos šalių padidėjo, o tik keliose sumažėjo (13). Lietuvoje atlikto ESPAD tyrimo duome-

nimis, per 1999–2003 metus alkoholinių gėrimų vartojimas tarp 15-mečių moksleivių padidėjo (14). Alkoholinius gėrimus vartojančių moksleivių procento padidėjimas pastebėtas ir tarp HBSC studijoje dalyvaujančių šalių moksleivių (15). Be to, alkoholinių gėrimų vartojimas tarp vyresnių moksleivių buvo didesnis negu tarp jaunesnių. Ir kiti autoriai Lietuvoje pastebėjo, kad vyresnių klasių jaunuolių ar studentų, dar nebandžiusių alkoholinių gėrimų, lieka vis mažiau (16, 17).

Svarbus buvo ir alkoholinių gėrimų vartojimo pokyčių įvertinimas tarptautiniame kontekste. Lietuvai sparčiai integruojantis į Europos Sąjungos ekonominę, kultūrinę erdvę, kinta Lietuvos gyventojų gyvenama. Jaunimas dažnai tampa komercinių struktūrų, propaguojančių alkoholinius gėrimus, rūkymą, taikiniu ir reklamos objektu (9, 10).

Alkoholinių gėrimų vartojimo spektras tarp tyrime dalyvavusių šalių yra labai platus. Pagal vieną iš alkoholinių gėrimų vartojimo kriterijų – išgėrinėjimą iki apsvaigimo – palyginome Lietuvos ir kitų šalių 15-kos metų moksleivių duomenis (1994 ir 2002). Berniukų, kurie sakėsi buvę apsvaigę nuo alkoholio du ir daugiau kartų, procentas 1994 m. tyrimo duomenimis, buvo didžiausias Danijoje, Velse, Škotijoje ir Suomijoje ir viršijo 50 proc. tiek tarp mergaičių, tiek tarp berniukų. Lietuvos 15-mečių analogiški rodikliai buvo kelis kartus mažesni, atitinkamai – 27,0 proc. berniukų ir 17,0 proc. mergaičių. Deja, per aštuonerius metus alkoholinių gėrimų vartojimas tarp Lietuvos 15-mečių didėjo ir Lietuvos moksleiviai pagal apsvaigimo nuo alkoholio kriterijų pakilo (iki 56,7 proc. berniukų, 42,2 proc. mergaičių) į pasiskirstymo skalės viršų bei susilygino su Vakarų Europos ir Šiaurės šalių „lyderiais“ (15).

Mūsų tyrimų duomenimis, skirtumas tarp bendro procento mergaičių ir berniukų, vartojančių alkoholinius gėrimus, nežymus, tačiau pagal reguliaraus alkoholinių gėrimų vartojimą berniukai daugiau kaip du kartus dažniau juos geria negu mergaitės. Tai patvirtina literatūros teiginiai, kad mergaitės paauglės socializacijos procese vartoja alkoholinius gėrimus kaip mediatorių, padedantį lygiaverčiai bendrauti su berniukais (7, 9). Tendencija, kai mergaitės paauglės „lygiuojasi“ į „stipriąją“ lytį, vartodamos alkoholinius gėrimus, būdinga ir Šiaurės Europos šalims (Danija, Airija, Škotija) (15). Jose alkoholinių gėrimų vartojimo dažnis tarp mergaičių tik nežymiai mažesnis už berniukų. Tačiau didelėje dalyje Europos šalių (Graikija, Italija, Portugalija, Lenkija), taip pat ir Lietuvoje, literatūros duomenimis, reguliarius alkoholinių gėrimų vartojimas du ir daugiau kartų labiau paplitęs tarp berniukų (13, 15).

Moksleiviai išsivysčiusiose Europos šalyse tradiciškai daugiausia vartoja alų. Jis ypač populiarus Čekijoje, Anglijoje, Velse (9, 14, 15). Šio tyrimo duomenimis, jo populiarumas per pastaruosius metus didėjo ir Lietuvoje. Kai kuriose šalyse tarp jaunimo populiarus vynas (Italija, Malta, Vengrija, Anglija) (4, 8, 15). Kitose šalyse gausiai vartojami visų rūšių alkoholiniai gėrimai, pavyzdžiui, Anglijoje 15-mečiai berniukai teigė, kad nors kartą per savaitę ar dažniau gėrė: alaus – 39,7 proc, vyno – 9,1 proc., stiprių alkoholinių gėrimų – 29,0 proc. Jiems mažai tenusileido ir merginos, kurios atitinkamai – 12,8, 15,4 ir 36,4 proc. teigė geriančios minėtus gėrimus (15).

Analizavome HBSC tyrimo duomenis pagal gyvenamąją vietą (miestas ir kaimas). Iškėlėme hipotezę, kad miesto ir kaimo vietovėje alkoholinių gėrimų vartojimo ypatybės tarp moksleivių turėtų panašiai koreliuoti su suaugusių tos populiacijos žmonių elgsenos ypatybėmis. Elgesio panašumo tendencijos nustatytos analizuojant jaunų ir suaugusių žmonių elgsenos sveikatos veiksnius FINBALT Health Monitor tyrimo, vykdomame Lietuvoje nuo 1994 metų (18). Šio tyrimo metu nustatyta, kad stiprius alkoholinius gėrimus dažniau vartojo kaimo negu miesto vyrai, o kaimo moterys stiprius gėrimus vartojo rečiau negu miesto.

Mūsų tyrimų duomenimis, reikšmingi skirtumai tarp kaimo ir miesto moksleivių alkoholinių gėrimų vartojimo įpročių išryškėjo 2002 m. tyrimo metu, kai nustatėme, jog tarp miesto moksleivių yra daugiau tokių, kurie reguliariai (nors kartą per savaitę) arba iki apsvaigimo vartoja alkoholinius gėrimus.

Apibendrinant šiame straipsnyje pateiktos analizės duomenis, galima padaryti išvadą, kad alkoholinių gėrimų vartojimas tarp jaunų žmonių Lietuvoje ir daugelyje Europos šalių didėja. Nesaikingo alkoholinių gėrimų vartojimo pasekmės atsispindi tiek sveikatos, ties kriminalinėje statistikoje, todėl būtina plačiau analizuoti alkoholinių gėrimų vartojimo priežastis ir siekti Lietuvos sveikatos programoje numatyto tikslo – iki 2010 m. sumažinti alkoholinių gėrimų vartojimą 25 proc. arba bent sustabdyti alkoholinių gėrimų vartojimo augimą tarp jaunų žmonių (19–21).

Išvados

1. Alkoholinius gėrimus dažniau vartojo berniukai negu mergaitės. Reguliariai vartojančių alkoholinius gėrimus moksleivių procentas 1994–2002 metais padidėjo nuo 9,4 iki 13,6 proc. tarp berniukų ir nuo 4,2 iki 6,5 – tarp mergaičių ($p < 0,05$).

2. Populiariausias alkoholinis gėrimas tarp Lietuvos moksleivių buvo alus. Jį vartojančių moksleivių procentas (vartojo nors kartą per savaitę ar dažniau) 1994–2002 metais išaugo nuo 5,8 iki 9,1 proc. ($p < 0,05$).

3. Moksleivių, nurodžiusių, jog yra buvę alkoholinio apsvaigimo būsenos, procentas 1994–2002 metais didėjo: tarp berniukų – nuo 32,6 iki 51,4 proc., tarp mergaičių – nuo 21,0 iki 40,1 proc. ($p < 0,05$).

4. Lietuvos moksleiviai pagal alkoholinių gėrimų vartojimą priartėjo prie tų Vakarų ir Šiaurės Europos šalių, kur moksleiviai dažniau ir daugiau piktnaudžiauja alkoholiniais gėrimais.

Alcohol consumption in Lithuanian school-aged children during 1994–2002*

Linas Šumskas, Apolinaras Zaborskis

Institute for Biomedical Research, Kaunas University of Medicine, Lithuania

Key words: school-aged children, alcohol consumption, prevalence, drunkenness.

Summary. Alcohol consumption becomes an important social and health problem among youth in many countries. Analysis of data on alcohol consumption behavior from World Health Organization Cross-National Study on Health Behavior in School-aged Children (HBSC) is presented in the article. This survey is carried out in majority of European countries including Lithuania.

Aim of this study was to analyze features and trends of alcohol consumption among representative sample of 11, 13 and 15-year-old school children and to compare results with international data.

Methods. Patterns and trends of alcohol consumption were analyzed in three cross sectional questionnaire surveys of the representative sample of Lithuanian secondary school student's aged 11, 13 and 15 years in 1994, 1998 and 2002. Respectively, 5428, 4513 and 5645 respondents have filled in the questionnaires anonymously in the classroom according the methodology of international HBSC study.

Results. Boys were using alcohol on the regular basis (once a week or more often) more frequently than girls. Prevalence of regular alcohol consumption has increased from 9.4 to 13.6% in boys and from 4.2% to

* The full-length article in English can be found at <http://medicina.kmu.lt>

6.5% in girls ($p < 0.05$). Beer was the most popular alcohol drink among the students and was consumed respectively by 8.9%, 10.2% and 12.7% boys, and by 3.4%, 4.6%, 5.4% girls at least once per week. Prevalence of respondents who have reported the drunkenness (two or more times) has increased in boys from 13.3% to 30.1%, and in girls from 27.1% to 19.6% during period 1994–2002 ($p < 0.05$).

Conclusions. Trend of increase of alcohol consumption among school-aged children was observed in Lithuania during 1994–2002. Boys tend to be more frequent regular users of alcohol than girls. Alcohol consumption was significantly increasing with age. Alcohol use behaviors of Lithuanian school-aged children tend to be closer to countries of the Western Europe and the Nordic countries during the period of observation.

Correspondence to L. Šumskas, Institute for Biomedical Research, Kaunas University of Medicine, Eivenių 4, 50009 Kaunas, Lithuania. E-mail: linas@kmu.lt

Literatūra

1. Sells CW, Blum RW. Current trends in adolescent health. In: Di Clemente RJ, Hansen WB, Ponton LE, editors. Handbook of adolescent health risk behaviour. New York: Plenum Press; 1996. p. 5-34.
2. Zador PL, Krawchuk SA, Voors RB. Alcohol-related relative risk of driver fatalities and driver improvement in fatal crashes in relation to driver age and gender: An update using 1996 data. *J Stud Alcohol* 2000;61:387-95.
3. Windle M, Shope JT, Bulstein O. Alcohol use. In: Clemente RJ, Hansen WB, Ponton LE, editors. Handbook of adolescent health risk behaviour. New York: Plenum Press; 1996. p. 115-59.
4. Klingemann H. Alcohol and its social consequences- the forgotten dimension. WHO Regional Office for Europe, Copenhagen; 2001.
5. Global Status Report on Alcohol. World Health Organisation, Geneva; 1999 (WHO/HSC.SAB/99.11).
6. Schulenberg JE, Mags JL. A developmental perspective on alcohol use and heavy drinking during adolescence and the transition to young adulthood. *J Stud Alcohol* 2002;14S:54-70.
7. Young People in Changing Societies. Regional Monitoring Report No.7. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre; 2000.
8. Young People and Alcohol. Abstracts of papers for plenary and working group sessions. 2001 Feb 19–21, 2001; Stockholm, Sweden. WHO Regional Office for Europe; 2001.
9. Drinking among young Europeans. WHO Regional Office for Europe; Copenhagen; 2001.
10. Atkin CK. Effect of media alcohol message on adolescent message. In: Comstock GA, editor. Adolescent medicine: state of the art review. Philadelphia: Hanley and Belfus; 1993.
11. Zaborskis A, Makari J. Lietuvos moksleivių gyvenama: raida 1994–1998 metais ir vertinimas tarptautiniu požiūriu. (Health behaviour of Lithuanian school-aged children: trends in 1994–1998 and cross-national comparison.) Panevėžys: E. Vaičekausko leidykla; 2001.
12. Health Behaviour in School-Aged Children. A WHO Cross-National Study. Research Protocol for the 2001/2002 Survey. Child and Adolescent Health Research Unit, University of Edinburgh, Scotland; 2001.
13. Hibbel B, Anderson B, Ahlstrom S, Balakireva O, Bjarnason T, Kokkevi A, Morgan M. The 1999 ESPAD Report. Alcohol and other drug use among students in 30 European countries. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs, The Pompidou Group at the Council of Europe. Stockholm; 2000.
14. Davidavičienė A. The Lithuanian School Survey on Alcohol and other Drugs ESPAD 03. Country Report: Results. Vilnius; 2003.
15. Currie C, Hurrelman K, Settertobulte W, Smith R, Todd J. Health and health behaviour among young people. World Health Organization Regional Office for Europe, Copenhagen; 2000.
16. Vainauskas S, Pazdrazdytė R, Baubinas A. Alkoholinių gėrimų vartojimo paplitimas tarp studentų medikų. (Prevalence of alcohol use among medical students.) *Sveikatos mokslai* 1999;2:16-22.
17. Zaborskis A. Kiek Lietuvos moksleiviai vartoja alkoholinius gėrimus? (What is alcohol consumption in Lithuanian school-aged children?) *Socialiniai mokslai. Sociologija* 1996;3:71-4.
18. Grabauskas V, Klumbiene J, Petkeviciene J, Dregval L, Nedzelskiene I, Pratala R. Health behaviour among Lithuanian adult population (spring 1996). Helsinki; 1998.
19. Harkin AM, Andersen P, Goos C. Smoking, drinking and drug taking in the European Region. WHO Regional Office for Europe, Copenhagen; 1997.
20. European Alcohol Action plan 2000–2005. WHO Regional Office for Europe, Copenhagen; 2000.
21. Lietuvos Sveikatos programa: patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. liepos 2 d. nutarimu Nr. VIII-833. (Lithuanian Health program. Adopted by the Parliament of Lithuania, July 2, 1998, resolution No. VIII-833.) Vilnius: Medikų žinių leidykla; 1998.

Straipsnis gautas 2004 08 30, priimtas 2004 09 30

Received 30 August 2004, accepted 30 September 2004